

"UT QUE INVENERITIS CORRIGENDA CORRIGATIS, DESTRUATIS ET ELLEUATIS SUPERFLUA ET NOCIVA, EDEFICTIS ET PLANTETIS UTILITA ET HONESTA". MEĐUODNOS PAPINSKIH PREDSTAVNIKA I LOKALNIH CKRVENIH SLUŽBENIKA NA ISTOČNOJADRANSKOJ OBALI TIJEKOM DRUGE POLOVICE XII. STOLJEĆA

Ivan MAJNARIĆ

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, HR-10000 Zagreb, Frankopanska 26

e-mail: ivan.majnaric@lzmk.hr

IZVLEČEK

V prispevku je raziskan odnos papeških predstavnikov in lokalnih cerkvenih oblasti na vzhodnojadranski obali v drugi polovici XII. stoletja. Glede na to, da so neposredni podatki o interakciji izjemno redki, o medsebojnem odnosu posredno priča niz nalog, ki so jih tam opravljali posamezni papeški predstavniki. Pozornost je pri tem posvečena cerkvenopravnim okvirom njihovih nalog in neposredni cerkvenoupravni, dogmatski, pastoralni in do neke mere politični dejavnosti. Predstavljeni primeri hkrati orisujejo življenje takratne vzhodnojadranske Cerkve.

Ključne besede: srednji vek, druga polovica XII. stoletja, vzhodnojadranska obala, papeški predstavniki, legacije, lokalni cerkveni uslužbenci.

"UT QUE INVENERITIS CORRIGENDA CORRIGATIS, DESTRUATIS ET ELLEUATIS SUPERFLUA ET NOCIVA, EDEFICTIS ET PLANTETIS UTILITA ET HONESTA". IL RAPPORTO TRA I RAPPRESENTANTI PAPALI ED I FUNZIONARI ECCLESIASTICI LOCALI SULLA COSTA ADRIATICA ORIENTALE DURANTE LA SECONDA META' DEL SECOLO XII.

SINTESI

Nel documento si analizza il rapporto tra i rappresentanti papali ed i funzionari ecclesiastici locali sulla costa adriatica orientale durante la seconda metà del secolo XII. Dal momento che i dati diretti su tale interazione sono particolarmente rari, testimonianza di questo rapporto è la serie di incarichi che ivi venivano resi pubblici dai singoli rappresentanti papali. L'attenzione è inoltre rivolta al carattere ecclesiastico-legislativo dei loro incarichi nonchè all'attività indiretta ecclesiastico-legi-

slativa, dogmatica, pastorale ed in un certo senso politica. Allo stesso tempo, gli esempi riportati ritraggono la vita d'allora sulla costa adriatica orientale.

Parole chiave: medioevo, seconda metà del secolo XII, costa adriatica orientale, rappresentanti papali, delegazioni, funzionari ecclesiastici locali

Česta fraza papinskih pisama druge polovice XII. stoljeća, djelomično upotrijebljena kao naslov ovoga kratkoga priloga, u osnovi vjerno ocrtava tadašnji odnos između papinskih predstavnika, uglavnom kurijalnih službenika te službenika crkvene hijerarhije na istočnojadranskoj obali. Na temelju nekoliko primjera taj će se odnos potanje istražiti, ponajprije u crkveno-upravnom i teološko-dogmatskom, a potom političkom kontekstu.

S obzirom na podjelu papinskih predstavnika na legate, delegirane suce i nuncije (usp. Schmutz, 1972; Walf, 1966), vrela su na istočnojadranskoj obali tijekom druge polovice XII. stoljeća ponajviše zabilježila boravak papinskih legata. Stoga će se u izlaganju pozornost ponajprije usredotočiti na njihovu djelatnost. Radi jasnijega razumijevanja konteksta potrebno je ukratko nešto reći i o službi papinskih legata u tom razdoblju.

U drugoj polovici XII. stoljeća valja razlikovati tri razreda legata, doduše tada još u nastanku, od kojih su misije na istočnojadranskoj obali uglavnom obavljali legati "od strane" pape, odnosno legati *de latere*, te "poslani" legati koji nisu nužno bili "od strane" pape, poslije u XIII. stoljeću kategorizirani kao tzv. legati *missi*.¹ Legati *de latere* – najčešće, iako ne isključivo, kurijalni kardinali² – imali su široka jurisdikcijska prava i sudsku nadležnost, mogućnost podjeljivanja odrješenja od ekskomunikacije, darivanja beneficija, pravo potvrđivanja izbora nadbiskupa, biskupa i opata. Jedini su imali isključivo pravo nošenja apostolskih insignija (usp. Schmutz, 1972, 455; Figueira, 1986, 537–538, 565–572), mitre, crvenoga ornata i baldahina pod kojim su hodali, pozlaćenih cipela te konja s bijelom uzdom (usp. Figueira, 1986,

1 Sintagma *od "strane" pape* odnosi se na crkvene službenike koji su se nalazili i služili u neposrednoj blizini pape, uglavnom u Kuriji. Za potanje kategorizaciju papinskih predstavnika, ponajprije legata u drugoj polovici XII. stoljeća, ovlastima i pravima pojedinoga legatskoga razreda te problemima u svezi s tim usp. Ruess, 1912; Walf, 1966, 4–55; Friedländer, 1965, 108–142; Janssen, 1961, 170–182; Robinson, 1993, 146–178; Queller, 1960; Schmutz, 1972; Figueira, 1983; 1986; 1989; Perrin, 1967; Kyer, 1978; usp. Majnarić, 2006, 35–47.

2 O posebnom odnosu kurijalnih kardinala s papom potanje usp. Brixius, 1912; Klewitz, 1957; Zenker, 1964; Pfaff, 1981; Maleczek, 1984, 206–324; Robinson, 1993, 33–120; 2004, 411–431.

569–571).³ Osnovna razlika u ovlastima "poslanih" legata, ali ne od "strane" pape odnosila se na pravo obavljanja zadaća na točno određenom području (tzv. legatskoj provinciji)⁴ izvan kojega nisu imali jurisdikcijska prava, također nisu mogli darivati beneficije ni potvrđivati crkvene prelate. Kao sredstvo provedbe zadaća već od druge polovice XI. stoljeća, legati su imali pravo sazivanja sinode, no to nisu činili često. Legacije su mogle trajati najmanje nekoliko dana, a najviše oko godine, premda je bilo i slučajeva onih višegodišnjih.⁵ Završavale su s obavljanjem zadatka ili papinim opozivom legata.

Uz spomenuta dva razreda postojali su i legati "po svojoj crkvi" (poslije tzv. legati *nati*), visoki lokalni crkveni dužnosnici, uglavnom nadbiskupi i metropoliti kojima je papa podijelio naslov legata. Za razliku od legata prije spomenutih razreda, legatski naslov držali su trajno, a ovlasti imali samo na području svoje crkvene jurisdikcije.⁶ Valja naglasiti da su te ovlasti bile privremeno suspendirane kada su na području te jurisdikcije zadaće obavljali poslani legati. Usputno se još može spomenuti da su na istočnojadranskom prostoru u drugoj polovici XII. stoljeća, naslov legata "po svojoj crkvi" nosila tri uzastopna splitska metropolita 1161–1180 (Petar Lombard, Girard i Rajnerije). Podjelu legatskoga naslova uvjetovale su političke okolnosti, ponajprije delikatan položaj splitske Crkve u odnosima pape Aleksandra III. s ugarskim i hrvatskim kraljem Gejzom II. te s bizantskim carem Emanuelom Komnenom, ali i tradicija Splita kao središta crkvenoga života i uprave na istočnojadranskoj obali.

U službenom pisanom ophođenju papinske provenijencije, legacije se najčešće mogu prepoznati zbog uporabe nekoliko formula. Riječ je o navođenju općih ovlasti (uporaba sintagme *plene officium legationis*), posebnih legatskih ovlasti ograničenih na točno određenu zadaću, uporabe sintagme *legatus sedis apostolice* te riječi tzv. Jeremijine opomene⁷ ili češće njezine parafraze,⁸ iza kojih je slijedila kondicionalna

3 Figueira napominje da u XIII. stoljeću gotovo isključivo te insignije nose *legati de latere* i to sve češće samo na prekomorskim misijama (*legatio transmarina*). Od početka XIV. stoljeća, postale su privilegiji legata *de latere* samo na prekomorskim misijama. Kao primjer upotrebe apostolskih insignija na prekomorskim misijama, autor navodi *plene officium legationis* kardinalu Gentilu na istočnojadranskoj obali 1307 (potanje o tadašnjem djelovanju Gentila usp. Dokoza, 1998a; 1998b; 2002). Do početka XV. stoljeća, crvena odjeća i bireta, prije namijenjena legatima *de latere*, postali su uobičajene i gotovo isključive insignije kurijalnih kardinala.

4 Valja napomenuti navodi da je termin (legatska) provincija, sa značenjem geografski točno određenoga područja djelovanja legata, bio u upotrebi od XII. stoljeća (Ruess, 1912, 134).

5 Usp. Ruess, 1912, 137–138 i Friedländer, 1965, 136, napominju da su mogle postojati i točno vremenski ograničene legacije.

6 S obzirom na to, tim se legatima u prilogu neće posvetiti pozornost.

7 Pritom je bio karakterističan dio *evellat et destruat, aedificet et plantet* (Jeremija, 1,10): "*Gle: postavljam te danas nad narode i kraljevstva, da istrebljuješ i rušiš, da zatireš i ništiš, da gradiš i sadiš.*" O upotrebi Jeremijine opomene kao formule i pomoćnoga sredstva prepoznavanja legatskih misija usp. Ruess, 1912, 119; Friedländer, 1965, 109; Schmutz, 1972, 451.

8 Za primjer parafraze, koja je upotrijebljena za naslov ovoga priloga usp. CD, 1904, 311–312, dok. 293.

rečenica (npr. CD, 1904, 167–168, dok. 166). Valja naglasiti da u drugoj polovici XII. stoljeća sustav legacija ipak nije bio u potpunosti formaliziran te je bio podložan čestim improvizacijama, čime se mogu objasniti razlike i nelogičnosti u svezi s pojedinim slučajevima. Sustav će se podrobnije kategorizirati, iako ne konačno, u prvoj polovici XIII. stoljeća.⁹

Ustaljene jezično-pravne formule, krile su suštinu legatove misije te njegova međudnosa s lokalnim crkvenim službenicima. Sukladno pravu legacije, legati su im bili nadređeni u svakom pogledu. Posjeta legata je ipak svakoj crkvi bila iznimna počast te joj davala određen prestiž, ponajprije jer je legat s papom dijelio isti identitet, bio njegov *alter ego*, te je papa po legatu bio prisutan u svemu.

Na misijama su legati vodili apostolsku brigu o zajednici vjernih, odnosno o stanju Crkve na terenu te bili svojevrsni kurijalni kontrolori lokalne crkvene organizacije. Iako su se njihove misije dijelile na crkvene i političke, često među njima nije postojala jasna granica. Stoga su na svakoj misiji, barem usputno, rješavali različite crkvene poslove te istodobno na teren prenosili najnovija učenja i postavke reformiranoga papinstva, brinući se za svakodnevni život lokalnih crkvenih službenika, ponajprije u pogledu dogmatike, discipline, ćudoređa.¹⁰

Tragovi suodnosa papinskih predstavnika i lokalnih crkvenih službenika mogu se nazrijeti upravo kroz djelatnost tih predstavnika u pojedinim vidovima crkvenoga života. U slučaju istočnojadranske obale tijekom druge polovice XII. stoljeća, ta se djelatnost odnosi na brigu za ćudoređe episkopata te pomoć pri uvođenju pojedinih (nad)biskupa u službu, rješavanje crkveno-upravnih sporova, istraživanje krivovjerja i njegovo suzbijanje, upravljanje Splitskom nadbiskupijom. U svojevrsnom crkveno-političkom smislu djelovali su pak na produbljanju postojećih kontakata papinstva s vladarima u istočnojadranskom zaleđu.

Tako se legat Petar de Mizo, kardinal đakon sv. Eustahija, krajem srpnja ili početkom kolovoza 1161, za putovanja u Ugarsku gdje je ostrogonskom nadbiskupu Luki trebao predati palij,¹¹ određeno vrijeme zadržao u Splitu. Ondje je upozorio na nepoštivanje kanonskoga prava i ćudoređa među episkopatom Splitske metropolije. U Trogiru se za biskupa laičkom investiturom pokušavalo postaviti nezaređenu osobu, još k tome izvanbračnoga dječaka, a kninski biskup, suprotno odlukama pret-

9 S obzirom na tu opasku i razdoblje na koje se njegov rad odnosi (1245–1378), o formulama legacija usp. Kyer, 1978, 475–477.

10 O tome posredno svjedoči i fraza koju je upotrijebio legat, papinski podđakon Rajmund de Capella: "[...] *pro vigili sollicitudine apostolica doctrinam et ecclesiasticam disciplinam [...]*" (CD, 1904, 148–149, dok. 145).

11 O podjeli palija i problemima u svezi s tim pitanjem usp. Holtzmann, 1926, 412–413.

hodnih papa, i dalje je vršio svoju službu (CD, 1904, 92–93, dok. 90). Svakodnevicu svećenstva posebice su uređivali legati Ivan od Casamarija, papinski kapelan, i Šimun, kurijalni podđakon, za trajanja dvojne misije u Duklji i Baru tijekom 1199. (usp. CD, 1904, 313–314, dok. 295; Reg. Inn., 1979, 322–325, dok. 167 (176); 325–326, dok. 168 (177); 326–330, dok. 169 (178)). Na održanoj sinodi uredili su pitanje jurisdikcijskoga položaja Dukljansko-barske nadbiskupije, podijelili palij nadbiskupu Ivanu te reformirali život tamošnjega svećenstva i puka. Pritom se posebice ističu odredbe o načinu zaređivanja svećenstva i njihovu izgledu, zabrani simonije, ženidbe svećenstva i njihovih raznih prijestupa, poput kršenja ispovjedne tajne, zabrani lažnoga svjedočanstva i ubojstva, laičkoga suđenja svećenstvu i laičke investiture, fizičkih napada na svećenstvo te zaređenja sinova svećenika, nezakonite djece i osoba mlađih od 30 godina, kao i braka do četvrtoga koljena srodstva (usp. Reg. Inn., 1979, 326–330, dok. 169 (178)).

Svojom su prisutnošću legati jamčili uspješnost imenovanja i uvođenja u službu novih nadbiskupa ili biskupa. Na već spomenutom proputovanju Splitom 1161, legat Petar de Mizo vjerojatno je pomogao pri uvođenju u službu novoga splitskoga nadbiskupa Petra Lombarda.¹² S pravom se također pretpostavlja da je legat i papinski kapelan Rajmud de Capella za svoje misije, na sinodu premeta Splitske metropolije i ponekih premeta Gornje Dalmacije održanom u Splitu, posvetio Grgura za barskoga nadbiskupa te tako donekle riješio postojeće pitanje jurisdikcijskoga položaja Dukljansko-barske (nad)biskupije, iako se to rješenje najposlije na terenu nije održalo.¹³ U srpnju 1186. prilikom uvođenja u službu novoga biskupa Aldigerija, u Kopru su boravili papinski predstavnici podđakon Gualandi i papinski kapelan Tinioz (usp. Kehr, 1914–1924, 243–244). Jesu li oni tom prilikom nastupali kao papinski legati ili kao nunciji, kako ih bilježi isprava (usp. Italia pontificia, 1925, 218–219, br. 8–10; Commentarii, 1837, 335–338),¹⁴ ne može se sa sigurnošću utvrditi. Nedvojbeno je prisustvo papinskih poslanika trebalo učvrstiti uvođenje novoga biskupa u službu. S obzirom da nunciji kao papinski predstavnici, u usporedbi s papinskim legatima i delegiranim sudcima, nisu imali bitne ovlasti, ali su mogli obavljati crkveno–upravne zadaće, među ostalim i primati zakletve (usp. Queller, 1960, 199–202; Schmutz, 1972, 444–445, 457–460), moguće je da su spomenuti papinski predstavnici u Kopru doista bili nunciji.¹⁵

12 O toj mogućnosti usp. Majnarić, 2007, 48–77.

13 O potanjoj argumentaciji te tvrdnje više vidjeti predstojeći rad Papinstvo i Dukljanska-barska (nad)biskupija u drugoj polovici XII. stoljeća, odnosno pisanu verziju izlaganja održanoga na znanstvenom skupu "Hrvatsko-crnogorski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja."

14 Nije isključeno da je termin nunciji tom prilikom upotrijebljen pomalo neslužbeno, s obzirom na činjenicu da su činu uvođenja prisustvovali i poslanici akvilejskoga patrijarha. Odnosno možda se među poslanicima, upravo iz papina obzira prema patrijarhu, nije htjela isticati hijerarhijska razlika.

15 Valja naglasiti da upravo nedostatak potrebnih ovlasti s obzirom na njihovo prisustvo uvođenju biskupa u službu i dvojno poslanje, otvara mogućnost da nisu bili nunciji.

Crkveno-upravni prijepori u drugoj polovici XII. stoljeća ponajprije su se odnosili na neslaganje Zadarske i Splitske nadbiskupije oko jurisdikcijske nadležnosti nad Hvarskom biskupijom. Potkraj kolovoza i na početku rujna 1177. bezuspješno ga je rješavao legat i kurijalni pođakon Rajmund de Capella (usp. CD, 1904, 147, dok. 144; 148–149, dok. 145), a zatim je splitska jurisdikcijska prava nad Hvarom potkraj 1180. ili do lipnja 1181. potvrdio legat, također kurijalni pođakon, Teobald (CD, 1904, 178–179, dok. 176).

Papinski predstavnici bavili su se i gorućim pitanjem krivovjerja. Na širem istočnojadranskom prostoru pitanjem pravovjernosti bosanske vjerske zajednice u drugoj polovici 1202. i u prvoj polovici 1203. napose se bavio papinski kapelan Ivan od Casamarija (usp. Reg. Inn., 1993, 218–219, dok. 109 (110)). Valja napomenuti da je upitno je li kapelan Ivan na poslanju u Bosni djelovao kao papinski legat, a smije se pomišljati da je djelovao kao delegirani sudac. Rezultatom poslanja Ivana od Casamarija tzv. Bilinopoljskom abjuracijom (Reg. Inn., 1995, 231–233, dok. 141), bosanskim krstjanima propisano je poštivanje i primjena odredbi reformirane Crkve, ali i učinjena jasna razlika između njih i ostalih heretičkih zajednica, ponajprije manihejaca.¹⁶ Dapače, na Ivanov zagovor bosanski ban Kulin "odrekao" se heretičkih pridošlica koji su živjeli među krstjanima i najvjerojatnije prema njima primijenio odredbe papina dekreta *Vergentis in senium*,¹⁷ odnosno protjerao ih s područja svojega vladanja, a imovinu im zaplijenio.¹⁸

U slučaju sedisvakancije u Splitskoj nadbiskupiji, legati koji su se zatekli ondje, sukladno svojoj crkveno-pravnoj nadređenosti u svim crkvenim poslovima, određeno su vrijeme upravljali tom središnjom crkveno-upravnom jedinicom na istočnojadranskoj obali. Zaključuje se da su to činili legati kardinal đakon Petar de Mizo 1160,¹⁹ kardinal svećenik Alberta de Morra 1167 (CD, 1904, 108–109, dok. 102; HS, 2003, 102–104), Gvalterije kardinal biskup Albana 1173.²⁰ te najposlije, vjerojatno i kurijalni pođakon Teobald krajem 1180. i u prvoj polovici 1181.²¹

16 O tome potanje usp. jedan od predstojećih autorovih radova u kojem se propituje teza je li Ivan od Casamarija na poslanju u Bosni 1202–1203. djelovao kao papinski legat te literaturu koja će se ondje navesti.

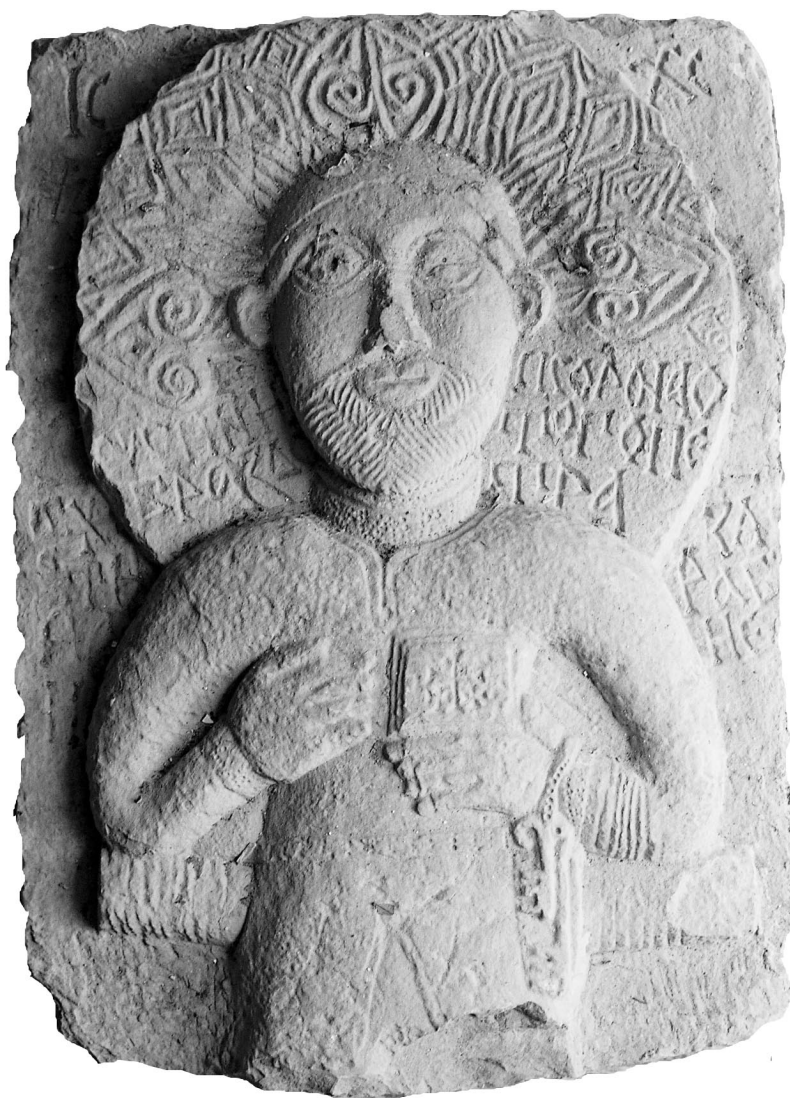
17 O dekretu i njegovu značenju usp. Reg. Inn., 1979, 3–5, dok. 1 te literaturu navedenu ondje.

18 To se zaključuje iz riječi abjuracije: "[...] *nullum deinceps ex certa scientia manicheum vel alium hereticum ad habitandum nobiscum recipiemus [...]*" (Reg. Inn., 1995, 231–233, dok. 141).

19 O tome usp. CD, 1904, 340, dok. 316 (pogrješno datirano 1199–1200, jer je pismo najvjerojatnije nastalo potkraj siječanja ili na početku veljače 1160); 91, dok. 89; 92–93, dok. 90 te razmatranje o legaciji Petra de Mizo u: Majnarić, 2007, 48–73.

20 O tome svjedoči pismo dukljansko-barskoga (nad)biskupa Grgura Gvalteriju 1173. (CD, 1904, 170, dok. 169). Za argumentaciju da se u tom pismu doista radilo o kardinalu biskup Albana i okolnostima u kojima je privremeno upravljao Splitskom nadbiskupijom usp. Majnarić, 2007, 120–124.

21 O Teobaldovoj legatskoj djelatnosti usp. CD, 1904, 167–168, dok. 166; 168–169, dok. 167; 178–179, dok. 176. Njegovu legatsku misiju potrebno je, među ostalim, promatrati u kontekstu obnove vlasti ugarskoga i hrvatskoga kralja Bele III. nad dijelom Dalmacije i Hrvatske koji se nalazio pod bi-

Sl. 1: Reljef sv. Petra; majstor Skoronja, XIII/XIII. stoljeće (foto: Božo Gjukić).

Fig. 1: Relief of St. Peter, master Skoronja, XIIth/XIIIth century (photo: Božo Gjukić).

zantskom vlašću, odnosno neslaganja pape Aleksandra III. i kralja oko načina i prava izbora splitskoga nadbiskupa (o tome svjedoči i CD, 1904, 175, dok. 173). Teobaldovo poslanje i boravak u Splitu stoga treba tumačiti kao papinsku nakanu očuvanja vlastitih interesa u Splitskoj nadbiskupiji. Sukladno tome Teobald je vjerojatno za boravka u Splitu također upravljao tamošnjom Crkvom.

Neki su legati, kako je spomenuto, djelovali na crkveno-političkom planu te otpočinjali ili produbljivali postojeće kontakte papinstva s vladarima u istočnojadranskom zaleđu. Ponajprije je to potrebno promatrati u kontekstu osnivanja ili učvršćivanja postojeće crkvene organizacije na području pod vlašću tih vladara. Tako je spomenuti legat Teobald uspostavio početne kontakte papinstva s bosanskim banom Kulinom (CD, 1904, 168–169, dok. 167; usp. Ančić, 2003, 22), a legati Ivan od Casamarija i Šimun produbili su 1199. odnose papinstva sa srpskim velikim županom Stefanom (Reg. Inn., 1979, 325–326, dok. 168 (177)).²²

Najposlije valja spomenuti i da su pojedini legati za trajnu provedbu svojih odluka sazivali pokrajinske sinode. Kako je spomenuto, to su učinili legat Rajmund de Capella na početku rujna 1177. kada se bavio crkveno-upravnim pitanjima i onima ćudoređa. Odredbe pak koje su zaključene 1199. na barskoj sinodi za dvojne legacije Ivana i Šimuna, pružaju uvid u stanje Crkve u Duklji i crkvenoj provinciji Gornjoj Dalmaciji te ujedno svjedoče o potrebnim reformama sukladnim s aktualnim apostolskim naukom (usp. Reg. Inn., 1979, 326–330, dok. 169 (178)).

Mnoge su poslove legati rješavali usputno. Zapisi o tome u vrelima vrlo su rijetki te stoga i iznimno instruktivni. Kurijalni legat Gvalterije, kardinal biskup Albana, vjerojatno se za legacije tijekom druge polovice 1173, suglasio s načinom na koji su komunalne vlasti Kotora uredile oporezivanje (CD, 1904, 341–342, dok. 318). Za dvojne legacije u Duklji tijekom 1199. Ivan od Casamarija i Šimun potvrdili su Konstanciju, opatu lokrumškoga samostana sv. Marije i njegovim nasljednicima, prava koja im je nekoć po nalogu pape Eugena III. podijelio dubrovački nadbiskup Andrija (CD, 1904, 356–357, dok. 329). Također su posjetili Svač i ondje pokušali riješiti slučaj tamošnjega biskupa Dominika kojega je veći dio svećenstva i puka optužio za ubojstvo (usp. Reg. Inn., 1979, 333–335, dok. 171 (180); Theiner, 1863, 13–14, dok. 22).

Premda neposredni detalji o interakciji papinskih predstavnika i lokalnih crkvenih službenika ne postoje, njihov međuodnos kao i stanje Crkve na istočnojadranskoj obali u drugoj polovici XII. stoljeća, jasno se ocrtavaju iz navedenih primjera djelatnosti papinskih predstavnika. Naime, papinski predstavnici, osim nuncija, bili su u svakom pogledu nadređeni lokalnim crkvenim službenicima te uređivali različite lokalne poslove koji su zaslužili papinsku pozornost. Istodobno su učestalim poslanjima brinuli za život lokalne Crkve te tamošnjim službenicima usađivali posljednje odredbe sukladne učenjima reformiranoga papinstva pod utjecajem "renesanse XII.

²² Za širi kontekst razumijevanja odnosa velikoga župana Stefana i pape Inocenta III. također usp. Reg. Inn., 1993, 37–38, dok. 17 (18); Reg. Inn., 1997, 202–208, dok. 127.

stoljeća", ponajprije u pogledu ćudoređa, discipline i dogmatike. To pak svjedoči koliko je crkvena hijerarhija krajem XII. i početkom XIII. stoljeća bila prožeta papinskim *plenitudo potestatis*. Nedvojbeno je stalni papinski nadzor pozitivno utjecao na život istočnojadranskoga svećenstva.²³ Može se zaključiti da je u odnosima viših lokalnih službenika s papinskim predstavnicima naglašeniji bio crkveno-pravni uzus, dok su oni niži crkveni službenici bili pravno, a najvjerojatnije većinom intelektualno i kulturno podređeni papinskim predstavnicima, pa je svaka interakcija između njih nužno ostavljala neki trag u društvenom i kulturnom ophođenju tih službenika.

"UT QUE INVENERITIS CORRIGENDA CORRIGATIS, DESTRUATIS ET ELLEUATIS SUPERFLUA ET NOCIVA, EDEFICTIS ET PLANTETIS UTILITA ET HONESTA". RELATIONS BETWEEN PAPAL REPRESENTATIVES AND MEMBERS OF THE ECCLESIASTICAL HIERARCHY ON THE EASTERN ADRIATIC COAST DURING THE SECOND HALF OF THE 12TH CENTURY

Ivan MAJNARIĆ

Miroslav Krleža Lexicographical Institute, HR-10000 Zagreb, Frankopanska 26

e-mail: ivan.majnaric@lzmk.hr

SUMMARY

The second half of the 12th century represented a qualitative turning point in the development of the office of papal representatives. The open dispute between the papacy and the empire after the election of two popes in September, 1159, and the Synod of Pavia in February, 1160, crucially affected the development of the institution of papal representation. The popes' diplomats were divided into three classes: papal legates, judges-delegate and nuncios. The most significant changes concerned the institution of legates. Through legates the papacy took apostolic care of the community of believers, and received reports on the conditions in broader territories. Legates were also in charge of the supervision of the local church organization. In addition to ecclesiastical tasks, they would often run important political errands. Hence, the legates consolidated their position of the 'prolonged arm' of the pope and the curia, which finally resulted in their ecclesiastical legal classification in the mid-13th century.

*Along with established formulas (such as *generale mandatum*, *speciale mandatum*, and *plene officium legationis*), each legation would most often be legitimized through the use of words borrowed from the Injunction of Jeremiah (Jeremiah 1:10),*

23 O tome npr. posredno svjedoči biografija splitskoga arhidakona, kroničara Tome.

evellat et destruat, aedificet et plantet, followed by a conditional clause. Even though these words were used as fixed linguistic-legal formulas, they actually entailed the essence of the legation, and the relations between the legate and local clergymen.

In the examined period the missions of papal representatives, most often legates, also disembarked on the coasts of the eastern Adriatic. The paper discusses ecclesiastical-legal obligations of local clergymen toward the papal representatives, analyzes several missions, especially legatine ecclesiastical-administrative and theological-dogmatic pastoral care for the local church organization, and reflects on relations among the papal representatives and of the local clergymen.

Key words: the Middle Ages, the second half of the 12th century, eastern Adriatic coast, papal representatives, legations, local clergymen

IZVORI I LITERATURA

- CD (1904):** Smičiklas, T. (ur.): Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Vol. II. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Commentarii (1837):** Commentarii della città di Capodistria, e sue prerogative con la serie dei vescovi, e loro entrate. L'Archeografo Triestino, 4, 4. Trieste, 323–370.
- HS (2003):** Perić, O., Matijević Sokol, M. (ur.): Thomae Archidiaconi, Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Split, Književni krug.
- Italia pontificia (1925):** Kehr, P. (ur.): Italia pontificia, sive Repertorium privilegiorum et litterarum a Romanis pontificibus ante annum MCLXXXVIII, Italiae ecclesiis, monasteriis, civitatibus, singulisque personis concessorum. Vol. VII. Pars II. Berlin, Weidmann.
- Reg. Inn. (1979):** Hageneder, O., Maleczek, W., Strnad, A. A. et al. (ur.): Die Register Innocenz' III, 2. Band, 2. Pontifikatsjahr, 1199/1200, Texte. Rom – Wien, Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom.
- Reg. Inn. (1993):** Hageneder, O., Egger, C., Rudolf, K., Sommerlechner, A. (ur.): Die Register Innocenz' III, 5. Pontifikatsjahr, 1202/03, Texte. Wien, Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom.
- Reg. Inn. (1995):** Hageneder, O., Moore, J. C., Sommerlechner, A., Egger, C., Weigl, H. (ur.): Die Register Innocenz' III, 6. Pontifikatsjahr, 1203/04, Texte und Indices. Wien, Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom.

- Reg. Inn. (1997):** Hageneder, O., Sommerlechner, A., Weigl, H., Egger, C., Murauer, R. (ur.): Die Register Innocenz' III, 7. Pontifikatsjahr, 1204/05, Texte und Indices. Wien, Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom
- Theiner, A. (ur.) (1863):** Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, 1. Romae, Typis Vaticanis.
- Ančić, M. (2003):** Bilinopoljska abjuracija u suvremenom europskom kontekstu. Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu, 32. Sarajevo, 17–38.
- Brixius, J. M. (1912):** Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130–1181. Berlin, Trenkel.
- Dokoza, S. (1998a):** Papinski legat Gentil i trogirske crkvene prilike. Vartal, 7, 1–2. Trogir, 67–83.
- Dokoza, S. (1998b):** Papinski legat Gentil i crkvene prilike u Zadru početkom XIV. stoljeća. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 40. Zadar, 65–79.
- Dokoza, S. (2002):** Papinski legat Gentil i splitske prilike. Kulturna baština, 24, 31. Split, 79–98.
- Figueira, R. C. (1983):** The Classification of Medieval Papal Legates in the Liber Extra. Archivum Historiae Pontificiae, 21. Romae, 211–228.
- Figueira, R. C. (1986):** "Legatus apostolice sedis" the Pope's "alter ego" According to Thirteenth-Century Canon Law. Studi medievali, 3^a serie, 27. Torino – Spoleto, 528–574.
- Figueira, R. C. (1989):** Papal Reserved Powers and the Limitations on Legatine Authority. U: Sweeney, J. R., Chodorow, S. (ur.): Popes, Teachers and Canon Law in the Middle Ages. Ithaca, Cornell University Press, 191–211.
- Friedländer, I. (1965):** Die päpstlichen Legaten in Deutschland und Italien am Ende des XII. Jahrhunderts (1181–1198). 1928. Nachdruck. Vaduz, Kraus.
- Holtzmann, W. (1926):** Papst Alexander III. und Ungarn. Ungarische Jahrbücher, 6. Berlin, 397–426.
- Janssen, W. (1961):** Die päpstlichen Legaten in Frankreich vom Schisma Anaklets II. bis zum Tode Coelestins III., 1130–1198. Kölner historische Abhandlungen 6. Köln – Graz, Böhlau.
- Kehr, P. (1914–1924):** Kaiser Friedrich I. und Venedig während des Schismas. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 17. Rom, 230–249.
- Klewitz, H.-W. (1957):** Reformpapsttum und Kardinalkolleg. Darmstadt, Gentner.
- Kyer, C. I. (1978):** Legatus and Nuntius as Used to Denote Papal Envoys: 1245–1378. Mediaeval Studies, 40. New York – London – Toronto, 473–477.
- Majnarić, I. (2006):** "Ruka i oko gospodina pape". Papinski legati u drugoj polovini XII. stoljeća. Croatica Christiana periodica, 30, 57. Zagreb, 31–53.

- Majnarić, I. (2007):** Papinski legati na istočnojadranskoj obali (1159.–1204.). Magistarska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Maleczek, W. (1984):** Papst und Kardinalskolleg von 1191 bis 1216. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Perrin, J. W. (1967):** Legatus, Lawyers and the Terminology of Power in Roman Law. *Studia Gratiana*, 11 (Collectanea Stephan Kuttner, I). Bologna, 461–489.
- Pfaff, V. (1981):** Sieben Jahre päpstlicher Politik. Die Wirksamkeit der Päpste Lucius III., Urban III., Gregor VIII. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 67. Wien – Köln – Weimar, 148–212.
- Queller, D. E. (1960):** Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: nuncii and procuratores. *Speculum: a Journal of Medieval Studies*, 35. Cambridge, 196–213.
- Robinson, I. S. (1993):** The Papacy 1073–1198. Continuity and Innovation. Cambridge, Cambridge University Press.
- Robinson, I. S. (2004):** The Institutions of the Church. 1073–1216. U: Luscombe, D., Riley-Smith, J. (ur.): *The New Cambridge Medieval History. Volume IV (c. 1024–c. 1198). Part I.* Cambridge, Cambridge University Press, 368–460.
- Ruess, K. (1912):** Die rechtliche Stellung der päpstlichen Legaten bis Bonifaz VIII. Paderborn, Schöningh.
- Schmutz, R. A. (1972):** Medieval Papal Representatives: Legates, Nuncios, and Judges-Delegate. *Studia Gratiana*, 15. Bologna, 441–465.
- Walf, K. (1966):** Die Entwicklung des päpstlichen Gesandtschaftswesens in dem Zeitabschnitt zwischen Dekretalenrecht und Wiener Kongress (1159–1815). München, Hueber.
- Zenker, B. (1964):** Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130 bis 1159. *Doktorska disertacija.* Würzburg, Philosophischen Fakultät der Julius-Maximilians-Universität Würzburg.